

Contemplation on One of the Tarikh-e Beyhaqi's Terms: 'Qafa Daridan'

Jamileh Akhyani*

Abstract

One of the issues raised in the study of ancient texts is the problem of distortion, and perhaps this is one of the important factors in creating ambiguity in these texts. Detecting and correcting these distortions can provide readers a more readable text and make it easier to access the information or knowledge presented in these works. One of the famous Persian works is Tarikh-e Beyhaqi (history of Bayaqa) that, despite the publication of valuable corrections, the exact meaning of some of its terms and expressions is not yet clear. One of these expressions is 'qafa daridan', which both the commentators and expositors of this work, as well as those who have already discussed this issue, have accepted it in the same way and all have defined it as a metaphor for 'discredit and disgrace'. The question of this article is whether this term could have the correct meaning in the same way or is its original form somewhat different and distorted? Based on this, it has been shown with the help of evidence and reasons that the present form of the term and the interpretations that the distinguished commentators have made cannot be correct. Then, with the help of the text of the Tarikh-e Beyhaqi as well as evidence from other ancient Persian manuscripts, the correct form is presented.

Introduction

Tarikh-e-Beyhaqi is one of the most valuable Persian texts of the fifth century AH. Therefore, looking at its words and terms and trying to discover their authenticity can be a worthwhile endeavor. One of the terms used in Tarikh-e Beyhaqi but ignored by scholars is 'Qafa Daridan'. In this article, we will attempt to refute its present form by providing reasons and evidence and will find the correct form.

Material & Methods

The word 'Qafa' has been used 9 times in Tarikh-e Baihaqi: six times in the sense of 'behind', two times in the sense of 'above', and once in the sense of 'hit on the neck'. Also, it has been used once as a verb with the word 'khordan' (eating) meaning 'to punish, to beat'.

'Qafa Daridan' has also been used three times in Tarikh-e Beyhaqi:

1- In the story of the arrival of the ministry of Khwaja Ahmad Meimandi and the king's first formal and secret meeting with him: "Some were given jobs, and some were dismissed and them (Qafq Daridan)" (Modarres Sadeghi, 2009, p. 170)

2- In the Turkmen story, when the Minister talks about bringing Turkmens to Khorasan by Soltan Mahmud and its negative results: "There was so much trouble them ... (Qafq Daridan) and they drove him out of Khorasan" (ibid., p. 272)

3- In the story of Masoud's conversation with Bunasar Moshkan about a secretary named Bulfath and revealing that Bulafat has been Masoud's secret spy in the Divan's Correspondence: "I used to say that his ... (Qafq Daridan) and be expelled from the court so that the secretary of the traitor would not be employed" (ibid., p. 310).

'Qafa Daridan' in both dictionaries and descriptions of Tarikh-e Beyhaqi has come to mean disgrace and discredit. Also, some refer to it as the story of Yusuf and Zulaikha and the tearing of Yusuf's clothes by Zulaikha. This does not seem to be the correct interpretation, as in the story above Yusuf's tearing of the clothes is a sign of his sincerity, not his scandal. Moreover, the meaning cannot be true in Tarikh-e Beyhaqi for the following reasons:

1) Why should the king and the Minister discredit one group at their first official meeting? And why Beyhaqi who talked about all the details, didn't talk about their disgrace?

2) The Turkmens were wandering tribes whose job was to flee and gain or lose their land, and to expel them from Khorasan would not be considered a scandal.

---

* Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, Zanjan University, Iran, J_akhyani@znu.ac.ir.

3) Revealing spying on the King not only does not discredit him, but adds to his credibility.

Discussion of Results & Conclusions

It is supposed that the term in this text is distorted and the above word refers to 'Qaba Daridan' (tearing up Qaba= a long shirt for men) not 'Qafa Daridan'. Qaba has been a court dress and government agent in general and no one went to the king without it. In Beihaqi's History, where the author intended to talk of appointing individuals to important occupations, there is also talk of wearing a special Khel't (robe of honor) that was the main part of Qaba. Therefore, the dismissal of some agent from his position, likewise, required him to be unfrocked. In Tarikh-e Beyhaqi, in describing the dismissed or arrested individuals, we see them without Qaba. In all three pieces of evidence mentioned above, there is talk of 'firing' them. Accordingly, the meaning of "Qaba Daridan" has gradually become "firing".

Keywords: Distortion, Tarikh-e Beyhaqi, Qafa, Qafa Daridan

References

1. Anvari, H. (2002). *Farhang-e Bozorg-e Sokhan*. Tehran: Sokhan Publication.
2. Daneshpajuh, M. (Ed.) (2005). *Tarikh-e Beyhaghi*. Tehran: Hirmand Publication.
3. Fayyaz, A. A. (Ed.) (2004). *Tarikh-e Beyhaghi*. Mashhad: Ferdowsi University Publication.
4. Fayyaz, A. A. (1995). *Manuscripts of the Tarikh-e Beyhaqi*. Mashhad: Ferdowsi University Publication.
5. Forughi, A. (Ed.) (1985). *Koliyat-e Sa'di*. Tehran: Amir Kabir Publication.
6. Hekmat, A. A. (Ed.) (1979). *Meybodi's Kashf al-Asrar and Odat al-Abrar*. Tehran: Amir Kabir Publication.
7. Hoseyni Kazeruni, S. A (2005). *Farhang-e Tarikh-e Beyhaghi*. Tehran: Zavar Publication.
8. Homayi, J. (1991). *Fonun-e Balaghat va Sana'at e Adabi*. Tehran: Homa Publication.
9. Khatib Rahbar, Kh. (Ed.) (1974). *Tarikh-e Beyhaghi*. Tehran: Mahtab Publication.
10. Modarres Sadeghi, J. (Ed.) (2009). *Tarikh-e Beyhaghi*. Markaz Publication.
11. Moein, M. (1985). *Farhang-e Farsi*. Tehran: Amir Kabir Publication.
12. Mohaghegh, M. (Ed.) (1991). *Divan-e Naser Khosrow*. University of Tehran Publication.
13. Moshfegh, M. (Ed.) (1989). *Divan-e Salman Saveji*. Safi Alishah Publication.
14. Nafisi, S. (Ed.) (1996). *Koliyat-e Owhadi Isfahani*. Tehran: Amir Kabir Publication.
15. Sa'd, M. (1986). *Divan e Asar e Masoud Sa'd*. Isfahan: Kamal Publication.
16. Sajjadi, Z. (1995). *Research in Persian Poems and Proverbs of Tarikh-e Beyhaghi*. Mashhad: Ferdowsi University Publication.
17. Yahaghi, J., & Seyyedi, M. (Ed.) (2009). *Tarikh-e Beyhaghi*. Tehran: Sokhan Publication.

فصل نامه متن شناسی ادب فارسی (نوع مقاله: پژوهشی)

معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه اصفهان

سال پنجاه و ششم، دوره جدید، سال دوازدهم

شماره دوم (پیاپی ۴۶)، تابستان ۱۳۹۹، صص ۳۷-۴۲

تاریخ وصول: ۱۳۹۸/۲/۱۹، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۸/۶

doi: [10.22108/RPLL.2019.116912.1498](https://doi.org/10.22108/RPLL.2019.116912.1498)

تأملی بر اصطلاح «قفادریدن» در تاریخ بیهقی

جمیله اخیانی *

چکیده

تاریخ بیهقی از جمله متون گرانمای پارسی است. با وجود تصحیحات ارزشمند صورت گرفته از این کتاب، هنوز صورت و معنای دقیق بعضی واژه‌ها و اصطلاحات آن روشن نیست. یکی از اصطلاحاتی که چند بار در تاریخ بیهقی به کار رفته است و مصححان و شارحان کتاب، بی هیچ ابراز تردیدی از کنار آن گذشته‌اند، اصطلاح «قفادریدن» است که نگارنده گمان می‌کند تحریفی در آن صورت گرفته است. در این مقاله برآنیم با تبیین نادرستی این اصطلاح به شکل کنونی، با شواهد و قراینی از خود کتاب و نیز دیگر متون کهن پارسی، صورت اصلی آن را بازیابی و معنای روشنی از آن ارائه کنیم.

واژه‌های کلیدی

"تحریف"، "تاریخ بیهقی"، "فقا"، "فقا دریدن"

«فقا» و «قفادریدن» در تاریخ بیهقی

واژه «فقا» به صورت اسم ۹ بار در تاریخ بیهقی به کار رفته است؛ شش بار در معنی «پشت سر، در عقب، به دنبال» (بیهقی، ۱۳۸۳: ۷۶، ۱۵۴، ۲۹۴، ۵۳۶، ۵۸۷)؛ دو بار در معنی «روی، بالای» (همان: ۱۴۴ و ۵۳۳)؛ یک بار در معنی «پس گردنی» (همان: ۱۷۴) و یک بار هم با «خوردن» به صورت مصدری به معنی «تنبیه شدن، ضرب شست چشیدن» (همان: ۵۴۴) استفاده شده است.

«قفادریدن» نیز سه بار در تاریخ بیهقی به کار رفته است:

۱) در داستان به وزارت رسیدن خواجه احمد میمندی و نخستین خلوت او با مسعود پس از رسمیت یافتن مقامش: «چون آثار ظاهر می‌شد از آنچه گروهی را شغل‌ها دادند و گروهی را برکنندند و قفا بدریدند و کارها پدید آمد، خردمندان دانستند که آن همه نتیجه آن یک خلوت است» (همان: ۱۷۰).

* دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه زنجان، ایران j_akhyani@znu.ac.ir

۲) در ماجرای ترکمانان، هنگامی که وزیر از عمل محمود یعنی پیشینه آوردن ترکمانان به خراسان و عواقب آن سخن می‌گوید: «خواجه گفت ... به اول خطا بود این ترکمانان را آوردن و به میان خانه خویش نشاندن و بسیار گفتیم آن روز ... سود نداشت که امیر ماضی مردی بود مستبد به رأی خویش و ... چندان عقیده پیدا آمد تا ایشان را قفا بدرانیدند و از خراسان بیرون کردند» (همان: ۲۷۲).

۳) در ماجرای گفت‌وگوی مسعود با بونصر مشکان درباره یکی از دبیران به نام بوالفتح و آشکارشدن این نکته که بوالفتح جاسوس مخفی مسعود در دیوان رسالت بوده است: «من که بونصرم گفتم دریغا که من امروز این سخن می‌شنوم. امیر گفت اگر بدان وقت شنودی چه کردی؟ گفتم: بگفتم تا قفاش بدریدندی و از دیوان بیرون کردندی که دبیر خائن به کار نیاید» (همان: ۳۱۰).

«قفا» و «قفا دریدن» در فرهنگ‌ها و شرح‌های تاریخ بیهقی

بیشترین معنی «قفا» در فرهنگ سخن دیده می‌شود: پس گردن، پشت، دنبال، پشت سر (غیاب)، پس‌گردنی و بالا. لغت‌نامه مدخل «قفا دریدن» را ندارد؛ اما فرهنگ معین سه معنی برای آن آورده است: ۱) پاره کردن جامه کسی از پشت؛ ۲) کنایه از بی‌آبرو کردن (اشاره به داستان یوسف و زلیخا)؛ ۳) کنایه از جماع کردن از پشت (ذیل قفا). فرهنگ سخن «جامه کسی را از پشت دریدن و به مجاز بی‌آبرو کردن» را برای این مصدر ذکر کرده و عبارت اول از بیهقی را شاهد آورده است (ذیل قفا). کسانی که به شرح تاریخ بیهقی پرداخته‌اند نیز همگی این مصدر را کنایه از «بی‌آبرو و رسوا کردن» گرفته‌اند (خطیب‌رهر، ۱۳۷۱: ۳۳۴؛ مدرس صادقی، ۱۳۸۸: ۶۱۵؛ دانش‌پژوه، ۱۳۸۴: ۱۲۴۰؛ یاحقی و سیدی، ۱۳۸۸: ۱۷۱۶؛ حسینی کازرونی، ۱۳۸۴: ۱۷۹)؛ اما در پذیرفتن این معنای کنایی، دو اشکال به نظر می‌رسد: نخست اینکه در کنایه، اراده معنی اصلی نیز جایز است و در واقع کنایه نوعی از حقیقت است (همایی، ۱۳۷۰: ۲۵۶)؛ اما آیا در معنای کنایی «قفا دریدن» نیز چنین است؟ بعضی در این باره گمانه‌هایی زده‌اند. سجادی می‌نویسد: «ظاهراً یعنی پس‌گردن آنان را گرفتند و چاک کردند و از خراسان برانندند» (۱۳۷۴: ۲۹۴). خطیب‌رهر می‌نویسد: «شاید این کنایه از آنجا ناشی شده که جامه شخص خائن را از پشت سر چاک می‌زدند» (بیهقی، ۱۳۷۱: ۵۷۰)؛ اما باید گفت «قفا» به معنای «جامه» و یا «پشت جامه» نیامده است. یاحقی و سیدی نیز ظاهراً چنین برداشتی درباره «قفا» داشته‌اند که می‌نویسند: «به نظر می‌رسد که این تعبیر با توجه به داستان یوسف و عشق زلیخا به او و آیه قرآن (یوسف ۲۷) پدید آمده باشد که: «و ان کان قمیصه قد من دبر فکذبت و هو من الصادقین» (۱۳۸۸: ۹۳۷)؛ اما یادآوری این نکته ضروری است که در این داستان، تأکید آیه بر این است که دریده شدن جامه یوسف از پشت نشانه صداقت اوست! یعنی این موضوع نه تنها یوسف را بی‌آبرو نکرد، بلکه کذب گفتار تهمت‌زننده را هم اثبات کرد و آبروی یوسف را به او برگرداند؛ بنابراین توجیه مصححان محترم جایگاهی ندارد. دوم اینکه این معنا به دلایل زیر در شواهد تاریخ بیهقی پذیرفتنی نیست:

در شاهد ۱: آیا عجیب نیست که در نخستین جلسه رسمی سلطان با وزیر که می‌بایست تصمیمات مهمی گرفته می‌شد، گروهی را بی‌آبرو کنند؟ اینها که بودند و چه فضاحتی به بار آورده بودند که رسواکردنشان ضروری‌ترین کارها پس از خلعت‌پوشیدن وزیر به شمار می‌رفت؟ و عجیب‌تر اینکه بیهقی که به همه ریزه‌کاری‌های امور توجه داشته، چرا درباره رسوایی آنها سخنی نرانده است؟

در شاهد ۲: رسواکردن ترکمانان به چه معنی است؟ برای قبایل بیابانگردی که در جست‌وجوی سرزمینی برای اقامت، با هم متحد شده‌اند و در این مسیر، جنگ‌وگریزها و افزودن به متصرفات و یا از دست‌دادن بخشی از آنها از امور متداول زندگیشان بوده است، آیا بیرون شدنشان از خراسان رسوایی است؟

در شاهد ۳: موضوع سخن بوالفتح است که معلوم می‌شود جاسوس امیر مسعود در دیوان رسالت بوده است. پرسش این است که آیا آشکارشدن این موضوع برای او رسوایی به شمار می‌رفته یا برعکس، او را مورد اعتماد مسعود معرفی می‌کرده است؟

با توجه به آنچه نقل شد، در اینجا ممکن نیست معنای حقیقی واژه «قفا» مدنظر باشد؛ مگر اینکه آن را نوعی مجازات در نظر آوریم که پشت گردن کسی را می‌دریده‌اند؛ اما این معنی پذیرفتنی نمی‌نماید؛ زیرا اولاً تنها مجازاتی که در اشاره به آن، واژه «قفا» به کار رفته، «زبان از قفا بیرون‌کشیدن» است که تکیه آن بر «زبان» است نه «قفا» و برای کسانی اعمال می‌شده است که زبان نگه نمی‌داشتند و سخنی که نباید را می‌گفتند؛^۱ ولی در این شواهد سخنی از بیجا سخن گفتن نیست. دوم آنکه در شاهد سوم این مجازات به بونصر مشکان نسبت داده می‌شود و بدیهی است که صاحب دیوان نمی‌توانسته اختیار چنین مجازات‌هایی را داشته باشد.

به گمان نگارنده، «قفا» در اینجا تحریف «قبا» است و ترکیب منظور «قبادریدن» بوده است نه «قبادریدن». شواهد تاریخ بیهقی نشان می‌دهد «قبا» لباس درباریان و به‌طور کلی کارگزاران دولتی بوده است؛ چیزی شبیه لباس فرم امروز. در تاریخ بیهقی همه شخصیت‌های درباری از امیر و رؤسای دیوان‌ها تا کارمندان و حتی غلامان و ساقیان و رکابداران به هنگام رفت‌وآمد در دربار و یا انجام امور دولتی قبا به تن دارند. اشاره به قبا به‌عنوان لباس رسمی کارگزاران دربار در دیگر متون کهن نیز دیده می‌شود:

بند قبای چاکری سلطان   چون از میان ریخته نگشایی

(ناصرخسرو، ۱۳۷۰: ۶)

بستن قبا به خدمت سالار و شهریار   امیدوارتر که گنه در عبا کنیم

(سعدی، ۱۳۶۳: ۸۰۱)

از شواهد زیر نیز پیداست کسی بدون قبا به خدمت سلطان نمی‌رسیده است:

گر تو زبهر خدمت رفتن به پیش میران   اندر غم قبایی تو از در قفایی

(ناصرخسرو، ۱۳۷۰: ۳۳۰)

پس به شستن قبا دهد ناچار   نرسد چند گه به خدمت بار

(مسعود سعد، ۱۳۶۴: ۸۰۰)

به این ترتیب قبا به‌عنوان لباس مخصوص درباریان و کارگزاران دولتی به‌تدریج در مقابل لباس‌های گروه‌های دیگر از جمله صوفیان و زاهدان قرار گرفته است:

هر که دریافت سر آل عبا   خواه در خرّقه باش و خواه قبا

(اوحدی، ۱۳۷۵: ۶۴۸)

«آن طیلسان‌پوش منافق را به آتش می‌برند و آن قبابسته مخلص را به بهشت می‌فرستند» (میبی، ۱۳۵۷: ۴۵۴).

در تاریخ بیهقی هر جا از انتصاب افراد به مشاغل مهم سخن به میان آمده است، از پوشیدن خلعت خاص آن مقام که

جزو اصلی آن، قبا بوده نیز سخن گفته شده است. به همین ترتیب برکنار کردن کسی از مقامش نیز مستلزم پس گرفتن قبای او بوده است. در ماجرای فروگرفتن علی قریب و برادرش منگیتراک (بیهقی، ۱۳۸۳: ۸۶) و اریارق (همان: ۸۶) نخستین کار مأموران بازداشت، گرفتن قبایشان است. افزون بر آنکه در توصیف افراد برکنار شده از مقام و یا بازداشت شده، آنها را بدون قبا می‌بینیم؛^۲ چنانکه حسنگ و بوعلی سیمجور (همان: ۱۹۴ و ۲۱۷-۲۱۶). این موضوع در داستان حصیری آشکارتر است. بیهقی پس از مشاهده ازدحام مردم، علت را جويا می‌شود و شاهدی می‌گوید: «بوبر حصیری را و پسرش را خلیفه با جبه و موزه به خانه خواجه آورد و بایستاید و عقابین بردند کس نمی‌داند که حال چیست» (همان: ۱۷۶)؛ یعنی بدون قبا بردن حصیری و پسرش به خانه خواجه، نخستین نکته مهم برای شاهد ماجرا بوده است. با این توضیحات، اکنون به عبارات منظور بازمی‌گردیم:

در هر سه شاهد، سخن از «گرفتن مقام از کسی» و «اخراج» اوست. کار دیوانی مستلزم قبا پوشیدن بوده است و برکناری کسی از مقامش هم چنانکه اشاره شد، با گرفتن قبا از او همراه بوده است. شاید «قبادریدن» را بتوان با کندن سردوشی (درجه) از لباس‌های نظامیان در دنیای امروز مقایسه کرد. به این ترتیب اگر در هر کدام از عبارات منظور به جای قفا، قبا بگذاریم معنی روشن می‌شود:^۳

در شاهد ۱، از نخستین جلسه رسمی سلطان با وزیر سخن گفته می‌شود و چون همه می‌دانسته‌اند که قرار است تصمیمات مهمی درباره عزل و نصب افراد گرفته شود؛ «گروهی از ترس خشک می‌شدند»؛ چنانکه نتیجه جلسه هم همین نصب و عزل‌هاست: «گروهی را شغل‌ها دادند» (نصب) «و گروهی را برکنندند و قبا بدریدند» (عزل)؛ به عبارت دیگر گروهی را برکنار کردند و قبا (نشانه شغل و منصبشان) را پاره کردند. در واقع «قبا بدریدند» مترادف «برکنندند» و مقابل «شغل‌ها دادند» قرار گرفته است.

در شاهد ۲ وزیر برای مسعود توضیح می‌دهد که اشتباه محمود نشاندن ترکمانان به خراسان بود (نصب)؛ اما سپس آنقدر مشکلات ایجاد شد که مجبور شدند ترکمانان را قبا بدرانند (عزل) و از خراسان بیرون کنند. «بیرون کردن از خراسان» هم بلافاصله بعد از «قبادرانیدن» آنها آمده و تأییدکننده این معنی است.^۴

در شاهد ۳ بونصر مشکان پس از آگاهی از جاسوس بودن بوالفتح دبیر می‌گوید: اگر می‌دانستم می‌گفتم قبایش را بدرند (عزل از شغل دبیری) و از دیوان بیرونش کنند. علاوه بر اینکه در اینجا هم «بیرون کردن از دیوان» بلافاصله پس از «قبادریدن» قرار گرفته است؛ آنچه این معنی را تأیید می‌کند، سخنی است که پیشتر نیز از قول بونصر مشکان درباره همین بوالفتح و یکی دیگر از دبیران به نام عبیدالله نقل شده بود؛ وقتی از امیر مسعود می‌شنود که «این دو تن در روزگار گذشته مشرفان بوده‌اند از جهت مرا در دیوان تو» و بونصر می‌گوید اگر پیشتر می‌دانستم «هر دو را از دیوان دور کردم که دبیر خائن به کار نیاید» (همان: ۱۶۰). چنانکه دیده می‌شود، در اینجا هم «اخراج» آنها از دیوان بیان می‌شود، نه چیز دیگری. شاهد دیگر در تأیید این معنی، یکی از ابیات قصیده‌ای است که بیهقی از بوحنیفه اسکافی می‌آورد که در آن «قبادریدن» به همان معنای از دست دادن پست و مقام به کار رفته است:

شاه چو بر خود قبای عجب کند راست   خصم بدردش تا به بند گریبان

(همان: ۶۰۲)

به این ترتیب «قبادریدن» کم‌کم معنای کنایی یافته است و به معنی «برکناری از پست و مقام» و به‌طور گسترده‌تر در معنی «کنار گذاشتن کسی یا چیزی» به کار رفته است.

نکته دیگری که در تکمیل این بحث باید آن اشاره شود این است که در یکی از عبارات تاریخ بیهقی واژه «قضا» به کار رفته که فیاض احتمال داده است در اصل «قفا» بوده باشد: «پادشاهان بزرگ آن فرمایند که ایشان را خوشتر آید ... و خاموشی بهتر با ایشان هرکسی را که قضا به کار باشد» (همان: ۲۷۷). فیاض در حاشیه صفحه مذکور می نویسد: «ظاهراً قفا یعنی هرکس که می خواهد سالم بماند و قفایش را «ندرنند» برای او خاموشی بهتر است» (همان). خطیب رهبر ضمن نقل توضیح فیاض می نویسد: «ممکن است به این معنی هم باشد: هرکس که گردن خود را (جان خویش را) دوست دارد» (۱۳۷۱: ۵۴۱)، یاحقی و سیدی «قضای زندگی» آورده و توضیح آن را به تعلیقات ارجاع داده اند (۱۳۸۸: ۲۷۱)؛ ولی در تعلیقات صفحه مذکور چیزی در این باره دیده نمی شود. بنابر توضیحاتی که ارائه شد، حدس نگارنده این است که واژه «قضا» یا «قفا» در اینجا نیز باید تحریف «قبا» باشد. توصیه بیهقی این است که هرکس قبایش (شغش) را می خواهد (خواستار حفظ مقام و منصبش در دربار است) باید در برابر پادشاهان خاموشی پیشه کند و به کارهای آنان اعتراضی نکند.^۵

پی نوشت‌ها

۱. اشاره به این نوع مجازات را در بیت زیر می بینیم:

چون بنفشه بر زبان در عمر خود حرفی نراند
پس زبانش را چرا بیرون کشیدند از قفا
(سلمان ساوجی، ۱۳۶۷: ۳۶۲)

۲. در این باره تنها استثنا امیرمحمد است که به هنگامی که او را به قلعه مندیش می برند، قبا به تن دارد (بیهقی، ۱۳۸۳: ۹۸). شاید به این سبب که «علی‌ای حال فرزند محمود» (همان: ۹۷) است؛ چنانکه در همه جا «امیر» خوانده می شود.

۳. جالب اینجاست که تحریف «قبا» به «قفا» را در یکی دیگر از متون کهن نیز می بینیم. در کشف‌الاسرار در تفسیر سوره یوسف چنین می خوانیم: «یوسف ... برخاست و آهنگ در کرد تا بگریزد، زلیخا از پی او برفت تا به وی در آویزد، ... چون به در خانه رسید تا بیرون شود زلیخا به وی در رسیده بود دستش به دامن قفا رسید بگرفت و فرودرید، «و قدت قمیصه من دبر» (میبدی، ۱۳۵۷: ۵۱ و ۵۲). تردیدی نیست که در اینجا نیز «قفا» تحریف «قبا» است؛ زیرا «قفا» لباس نیست که دامن داشته باشد و دیگر آنکه، نویسنده آن را برای ترجمه «قمیص» آورده است. علاوه بر آنکه در دو جا یوسف^(ع) را با قبا می بینیم: «یوسف را پیش خود بنشانند و گیسوی وی بتافت به مروارید و قبای سبز پوشانید» (همان: ۵۵)؛ «و یوسف را بیاراست، پیراهنی سبز در وی پوشید و قبایی سرخ در بست» (همان: ۳۴).

۴. در این بیت ناصر خسرو هم به دریدن لباس دشمن اشاره شده است:

جامه بدرنند از اعدا و آنک
جامه ش بدرید ز خود، خود منم
(ناصر خسرو، ۱۳۷۰: ۳۰۴)

۵. نگارنده برای یافتن شواهد این اصطلاح، در دیگر کتاب‌های تاریخی (تاریخنامه طبری، تاریخ بخارا، زین‌الخبار، تاریخ سیستان، تاریخ‌الوزرا، ترجمه تاریخ یمینی و حتی تاریخ سلاجقه، تاریخ گزیده، نقشته المصاوری، راحة الصدور و تاریخ جهانگشا) نیز جست‌وجو کرده است؛ اما در هیچ‌کدام از این کتاب‌ها اصطلاح «قفادریدن» یا «قبادریدن» به کار نرفته و کاربرد «قفا» و «قبا» در آنها شبیه کاربرد آنها در تاریخ بیهقی است؛ یعنی قفا به معنی پشت، پشت سر و ... و قبا به عنوان لباس کارگزاران حکومت.

- ۱- انوری، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن، تهران: سخن، چاپ اول.
- ۲- اوحدی، رکن‌الدین (۱۳۷۵). کلیات اوحدی اصفهانی، به‌کوشش سعید نفیسی، تهران: امیرکبیر، چاپ دوم.
- ۳- بیهقی، ابوالفضل (۱۳۸۸). تاریخ بیهقی، ویرایش جعفر مدرس صادقی، تهران: مرکز، چاپ چهارم.
- ۴- ----- (۱۳۸۸). تاریخ بیهقی، تصحیح محمدجعفر یاحقی و مهدی سیدی، تهران: سخن، چاپ اول.
- ۵- ----- (۱۳۸۴). تاریخ بیهقی، با توضیحات منوچهر دانش‌پژوه، تهران: هیرمند، چاپ سوم.
- ۶- ----- (۱۳۸۳). تاریخ بیهقی، به تصحیح علی‌اکبر فیاض، مشهد: دانشگاه فردوسی، چاپ چهارم.
- ۷- ----- (۱۳۷۱). تاریخ بیهقی، به‌کوشش خلیل خطیب‌رهبر، تهران: مهتاب، چاپ دوم.
- ۸- حسینی کازرونی، سید احمد (۱۳۸۴). فرهنگ تاریخ بیهقی، تهران: زوار، چاپ اول.
- ۹- سجادی، ضیاء‌الدین (۱۳۷۴). «تحقیق در اشعار و امثال فارسی تاریخ بیهقی»، یادنامه ابوالفضل بیهقی، مشهد: دانشگاه فردوسی، ۲۷۳-۳۳۲، چاپ دوم.
- ۱۰- سعدی (۱۳۶۳). کلیات سعدی، به‌اهتمام محمدعلی فروغی، تهران: امیرکبیر، چاپ دوم.
- ۱۱- سلمان ساوجی (۱۳۶۷). دیوان سلمان ساوجی، به‌اهتمام منصور مشفق، تهران: صفی‌علیشاه، چاپ دوم.
- ۱۲- فیاض، علی‌اکبر (۱۳۷۴). «نسخه‌های خطی تاریخ بیهقی»، یادنامه ابوالفضل بیهقی، مشهد: دانشگاه فردوسی، ۵۱۶-۵۲۹، چاپ دوم.
- ۱۳- مسعود سعد (۱۳۶۴). دیوان اشعار مسعود سعد، اصفهان: کمال، چاپ اول.
- ۱۴- معین، محمد (۱۳۶۳). فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر، چاپ ششم.
- ۱۵- میبیدی، رشیدالدین (۱۳۵۷). کشف الاسرار و عدة الابرار، ج ۵، به‌اهتمام علی‌اصغر حکمت، تهران: امیرکبیر، چاپ دوم.
- ۱۶- ناصر خسرو (۱۳۷۰). دیوان ناصر خسرو، به‌تصحیح مینوی و محقق، تهران: دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- ۱۷- همایی، جلال‌الدین (۱۳۷۰). فنون بلاغت و صناعات ادبی، تهران: هما، چاپ هفتم.